

УДК 216.32:339.9]:323.15

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v040.2023.24>

Д. С. Цуканова

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6077-7856>аспірант факультету соціально-політичних наук
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ ЯК ЧИННИК КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Наше, як і будь яке інше суспільство, постійно перебуває в процесі трансформації та розвитку. Чинників, які впливають на ці процеси можна назвати безліч, це й епоха розвитку цифрових технологій, розвиток науки, виникнення вірусу, який став причиною масових лок-даунів і багато іншого. Проте, не менш важливим чинником є імплементація національних меншин та їх культур в наш соціокультурний простір.

Аналіз останніх досліджень. Багато українських вчених присвятили свої дослідження світовій глобалізації. Місце України в сучасних глобалізаційних процесах розкрили в своїх роботах Ковальова Г.П., Даніл'ян В.О., Шайгородський Ю.Ж., Плахотнік О.О., Павленко А.А. Глобалізацію культури вивчали Кривда Н.Ю., Данильян О.Г., та Горський В.С. Моделі культурних трансформацій досліджувала Копієвська О.Р. Важливість збереження культурної самобутності в умовах глобалізації розкрила Проць О.Є. Український вчений Мельник В.В. проаналізував у своїх статтях становлення полікультурного суспільства в Україні.

Соціальний розвиток розкрили в своїх роботах Ганкіна М.С., Лавриненко Л.М., Сас Н.М., Кучин С.П., Пінковська Г.В., Костилова С.О. та інші. Не дивлячись на досить широке поле досліджень глобалізаційних процесів та розвитку суспільства українськими вченими, дана тема потребує подальшого аналізу і дослідження. Отже, кожне суспільство на своєму шляху, буде набувати нових якостей, будувати нові інституції та зв'язки, позбуватися старих. Тому, **метою дослідження** є аналіз процесу трансформації та розвитку того чи іншого суспільства у ракурсі його взаємодії з національними меншинами, що безумовно матиме наслідки та відбиток й на культурній складовій.

Виклад основного матеріалу. Як правило, той чи інший народ визначається наявністю спільної мови (проте, їх може бути дві, наприклад як у Канаді), спільної релігії, або релігії, яку сповідує більшість та спільної культури. Проте, суспільство зазнає змін внаслідок наявності національних меншин, культура яких збагачує та трансформує культуру більшості, якщо не відбувається цілковитої асиміляції.

Ми вважаємо, що вивчення культур та світогляду національних меншин, їх культурного досвіду, може сприяти соціальному розвитку в ракурсі змін морально – ціннісних орієнтирів кожного індивіда, збагачувати їх, роблячи його більш відкритим, толерантним та гнучким по відношенню до інших, тим самим, збільшуючи й власну свободу, виходячи із певних рамок, що сприятиме індивідуальному росту. Адже, жодні позитивні соціальні зміни у суспільстві не можливі без розвитку людини, що перебуває в ньому.

Взагалі, культурна та соціальна системи тісно пов'язані між собою. Кожне суспільство є цілісним, адже в ньому присутня спільна діяльність людей, які мають різні соціальні ролі та намагаються досягнути певної спільної мети. Люди діляться на групи відповідно до типу діяльності, утворюючи структурні елементи суспільства, кожен із яких має характерні ознаки. За допомоги комунікацій, індивіди утворюють різні соціальні спільноти або групи. Кожна спільнота поєднана інтересами, цінностями та нормами.

Проте, саме культурна складова робить кожну соціальну систему самодостатньою, адже вона привносить морально – ціннісні орієнтири та норми поведінки, які домінують в тому чи іншому суспільстві, об'єднуючи його в цілісну функціонуючу соціальну систему. Тому, повноцінного суспільства не може існувати без об'єднуючої культурної системи всередині нього.

При цьому, культура як складова суспільства є надзвичайно різноманітною через наявність варіацій, вона динамічна. Вона відтворює соціум, створюючи ті чи інші форми його існування, забезпечуючи його життєздатність. Також, культура має стабілізаційну функцію завдяки своїй динамічності, що сприяє самовідтворенню того чи іншого суспільства, адже вона спрямовує на це діяльність індивідів, тим самим, роблячи соціум цілісною системою [3, с. 21-23].

Ситуацію, що пов'язана з таким активним рухом населення у світі, яка в свою чергу, призвела до такої тісної взаємодії абсолютно різних культур, викликана таким явищем, як глобалізація. Англійський соціолог і науковець Ентоні Гіденс зазначає, що глобалізація є причиною руй-

нування структури образу нашого звичного існування в силу того, що стимулює рух населення та змішування культур, тим самим, викликаючи протистояння етноцентричних фундаменталістів (які не визнають інші культури та заперечують будь-яку взаємодію з носіями інших культур), з толерантними до інших культур і відкритих до їх синтезу космополітів, що, звісно, може призвести до зіткнень та навіть насильства.

Отже, згідно з Гіденсом, глобалізаційні процеси, що перш за все, пов'язані зі світовою економікою та приводять до культурних та соціальних змін, стирають кордони між націями, руйнують їх колишню автономію. Як протидія даному явищу, виникають місцеві прояви націоналізму, спрямовані на збереження національної та культурної ідентичності. Глобалізація також створює осередки нових культур всередині націй, і це неможливо зупинити [2, с. 13-16].

Культурний аспект глобалізації зводиться до поширення західної культури, що формує єдиний для всіх світ матеріальних цінностей. Він зводить нанівець місцеві національні культури, заміщаючи моральні цінності та норми псевдо моральними, знищуючи традиції. Страждає й національна ідентичність населення. Проте, подібна ситуація провокує посилення культурних відмінностей, тобто локалізацію тієї чи іншої культури, а іноді й гібридизацію (поєднання локальної та глобальної культури). Вважається також, що процес глобалізації культури є не одностороннім, адже й сам зазнає впливу збоку локальних культур [1, с. 91-95, 98-99, 100].

Отже, культура будь якого народу наразі зазнає змін під тиском глобальної культури, яка є популярною, має свої тенденції. Проте, важливо все ж зберегти власну культуру, адже якщо глобальна, масова культура має на меті лобювати західні тенденції, то місцева культура утворювалась століттями і має міцне коріння крізь цілі покоління, вона привносить справжні цінності та традиції, які так важливі для самоідентифікації нації.

Ми вважаємо, що для збереження культури національних меншин, необхідно, щоб їх культура адекватно сприймалася збоку носіїв культури більшості. Адже зменшення градусу протистояння буде сприяти взаємозбагаченню та збереженню обох культур. А на тлі такої вражаючої імплементації глобальної культури, необхідна тісна взаємодія між носіями різних культур, задля запобігання, по перше, асиміляції культур меншостей, а по друге, взаємодія такого роду спричинить позитивний вплив на більшість, зробивши її більш толерантною та відкритою до інших. Така взаємодія також буде стимулювати носіїв культури приймаючого суспільства більше виражати свою культурну приналежність. А отже, це спричинить посилення локальної культури загалом.

Крім самої культури як феномену, необхідно звернути увагу й на відмінності між культурами. Наприклад, сьогодні культури прийнято ділити на: 1) незалежні, індивідуалістичні або західні культури, і 2) взаємозалежні, колективістські або східні та південні (наприклад, Центральна та Південна Америка) культури. Отже, Західні культури часто характеризуються як такі, де цінується самовпевненість, експресивність і конкурентоспроможність; тоді як для східних та південних культур більш характерним є збереження групової гармонії та співпраці. Більшість країн чудово поєднують східні та західні характеристики, причому одні є відносно більш індивідуалістичними, а інші відносно більш колективістськими

Очевидним й є той факт, що культура відіграє важливу роль у соціальному розвитку дітей. Культура може сприяти або обмежувати демонстрацію конкретних аспектів емоційного виявлення особистості в процесі взаємодії з суспільством шляхом обмежень або навпаки – стимуляції. Культурні норми та цінності дають, так би мовити, вказівки для інтерпретації та допомагають оцінити соціальну поведінку індивіда. Крім того, культура у своєму прояві, здатна керувати соціальними взаємодіями у суспільстві та впливати на природу, структуру та функціонування соціальних відносин [6, р. 2, 3, 4].

Так, якщо до соціально-культурного розвитку, спричиненого взаємодією з носіями інших культур, підійти більш системно, то можна досягти більш якісних та функціональних трансформацій суспільства. Під більш системним підходом ми маємо на увазі підготовку суспільства до зустрічі з іншими культурами, що дозволить йому стати більш відкритим до нового, відмовитися від консервативних ідей. На нашу думку, це сприятиме вихованню більш впевнених, толерантних та розвинутих індивідів, що сприятиме соціальному розвитку всього суспільства.

Дієвими способами є й підтримка культурних практик національних меншин, які можуть реалізуватися в повсякденній взаємодії індивідів (дотримання звичаїв, святкування національних свят, будь-яка художня діяльність та творчість). Підтримка культурних практик є надзвичайно важливою, адже, завдяки ним національні меншини можуть акумулювати, зберігати та передавати власні цінності. Проте, національні меншини повинні мати таку можливість як проведення культурних практик. Адже це можливо лише в толерантному суспільстві.

Якщо розглядати культуру як специфічну сферу виробництва, яка направлена на вироблення матеріальних та нематеріальних культурних цінностей, накопичення та передачу знань, традицій та норм, то, цілком можливо задати цьому процесу певний вектор, тобто, керувати ним. Звісно,

цим доцільно займатися державі, адже вона здійснює соціальну політику [3, с. 77].

Керувати, звісно, можливо саме культурною сферою, а не самою культурою, адже культура динамічна та здатна до саморегуляції. Тому, ми говоримо про регулювання культурних процесів. Це може відбуватися через створення відповідних інституцій та організацій, розробку відповідних програм та їх реалізацію. Мова йде про цілий цикл, що складається з оцінки стану розвитку культури, моделювання, розробки плану (програми), її імплементації та збір даних щодо результату. Тут на перший план соціально – культурного розвитку виходить проектування, яке зачіпає такий важливий момент, як творча реалізація особистості.

Отже, проект передбачає зміни в соціальній системі в певних часових рамках, які направлені на досягнення певного результату специфічними методами. Він є цілеспрямованим та цілісним, адаптованим та інноваційним, направленим на локальну проблему, що може стосуватися культурно – соціального розвитку. Також, він може виступати як окремо, так і як частина певного плану або програми.

Соціальне проектування можна розділити на такі підходи: підхід, зорієнтований на об'єкт та підхід, зорієнтований на проблему та цілі. Третій підхід же орієнтується на суб'єкт, тобто тезаурусний. Вважається, що тезаурусний підхід є найдієвішим в культурній сфері. Для нього характерним є врахування системи знань, власного досвіду та норм індивіда, які задіяні коли він зустрічається з тією чи іншою ситуацією в житті.

Так, існують релігійні, моральні та культурні норми, які об'єднують той чи інший етнос, проте, все ж кожна особистість діє на власний розсуд відповідно до власного досвіду. Тому, саме на цьому заснований тезаурусний підхід в соціальному проектуванні. Цей підхід розкриває світогляд людини, тип її мислення.

Особливо актуальним соціально – культурне проектування є для роботи різних організацій. Він передбачає наявність часових обмежень, бюджету, контролю процесу, результату, який необхідно досягти. Для досягнення цілей будь-якого соціально-культурного проекту необхідно задіяти різнопланових спеціалістів, зокрема педагогів, психологів та соціологів, адже, для досягнення заданого результату необхідними є специфічні знання та вміння. В подібній справі необхідно також враховувати людський фактор як вельми важливий чинник, адже зацікавленість задіяних спеціалістів буде безпосередньо впливати на якість їх роботи та на кінцевий результат [3, с. 77, 79, 80, 81-82, 83].

Отже, соціальне проектування включає розробку проектів для розвитку соціальних систем та інституцій на основі прогнозування та реформу-

вання їх соціальних властивостей, що сприятиме соціальному прогресу в цілому. Соціальне проектування пов'язане також із діяльністю індивідів або організацій, що направлена на зміни в соціальному середовищі та має на меті здійснення інновації (створення нової соціальної реальності відповідно до досвіду з того чи іншого питання).

Воно також тісно пов'язане із цінностям і нормами, що характерні в тому чи іншому суспільстві, адже цінності діють як орієнтир для індивіда в соціокультурному просторі, а норми – як зразок поведінки. Соціальне проектування покликане трансформувати ціннісно-нормативну систему, що є основою культури, та внести в неї інноваційні ідеї. Ціннісно-нормативна система в свою чергу проявляє себе через установки (вони діють як фільтр при проявленні індивідами різних реакцій на ті чи інші ситуації, адже відповідно до установок людина здійснює свою діяльність в тій чи іншій ситуації).

Кожне соціальне проектування направлене на досягнення певного ідеалу (домінуючої життєвої концепції, належного порядку у суспільстві, що виражається в ціннісно-нормативних установках людей). У нашому випадку ідеалом було б досягнення такого суспільного устрою, який цілковито влаштовуватиме домінуюче суспільство і створюватиме всі умови для дружнього існування разом з національними меншинами.

Безумовно, соціальне проектування є необхідним в нашій багатонаціональній державі, адже національним меншинам потрібно забезпечити реалізацію соціальної творчості. Проблемним полем для соціального проектування тут може бути людина як суб'єкт соціальних відносин. Суб'єктом, що здійснює такого роду проектування може бути держава як носій управлінської діяльності [4, с. 7-10, 13-15].

Не варто забувати й про те, що українці на разі також поставали і постають в якості мігрантів. Історичними прикладами вдалої адаптації та діяльності українців за кордоном стали утворення Українського соціологічного інституту у Відні, який був заснований Михайлом Грушевським, Українського вільного університету, що знаходився в Чехословаччині та Українського інституту громадознавства, що розміщувався у Празі. Такі випадки є вдалими прикладом толерантного ставлення до українських вчених в міграції та демократичного соціального устрою держав, що їх прийняли. Адже, наші співвітчизники змогли не тільки вжитися в нові соціокультурні реалії, а й займатися наукою, що сприяло розвитку суспільства за рахунок взаємного культурного збагачення та інших видах обміну [5, с. 6].

Висновки. Отже, сучасний світ диктує нові умови життя для кожної держави та для кожного народу зокрема. Глобалізація, що викликана здебільшого економічними чинниками, впливає

на культуру кожного етносу, витісняючи її та привносячи псевдо цінності. Особливо, від цього можуть постраждати національні меншини, адже, стикаючись з культурою більшості, культури меншин піддаються асиміляції, а глобальна культура взагалі ставить під сумнів її подальше існування.

Для збереження самоідентифікації кожному народу як соціальної системі необхідна культура, так як вона робить те чи інше суспільство цілісним та самовідтворюваним. На нашу думку, для адекватної протидії глобалізаційній культурній хвилі, для збереження як культури національних меншин, так і культури приймаючого суспільства, необхідним є соціальне проектування, метою якого буде створення нової соціокультурної дійсності, в якій матиме місце культурний розвиток та культурне самовираження кожного народу, що проживає на одній території.

Дана тема є надзвичайно актуальною та потребує подальшого вивчення. Проте, теоретично, можливим є розробка програми, що включатиме в себе ознайомлення школярів з культурами національних меншин, що проживають на території України, також, проведення спеціальних культурних заходів, спрямованих на виховання толерантного покоління, для якого міжкультурний діалог та взаємодія з іншими культурними носіями не буде чимось незнайомим та не відомим. Можливо, навіть, введення міжкультурного діалогу як окремого предмету в програми середньої та старшої школи. Це допоможе побудувати новий ціннісно-нормативний орієнтир для молоді, що, в майбутньому, буде представляти нашу державу на міжнародній арені.

Література

1. Болотова В.О. Соціологія культури: конспект лекцій для студентів спеціальності 054 «Соціологія». Харків: НТУ «ХП». 2017. 104 с.
2. Ентоні Гіденс. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. / пер. з англ. Н.П. Поліщук; відп. ред. О.Є. Гомілко. Київ. 2004. 100 с.
3. Покуліта І.К. Соціологія культури для бакалаврів напряму підготовки 6.030101 „Соціологія”: навчальний посібник. 2011. 136 с.
4. Семез А.А. Соціально-педагогічне проектування: навчально-методичний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів спеціальності 6.010106 Соціальна педагогіка. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. 132 с.
5. Черній Л. В. Вплив наукових здобутків українських вчених в еміграції на розвиток української соціологічної думки. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2014. Вип. 15. С. 5-11.
6. Xinyin Chen, Janet Chung, Rachel Lecheier-Kimel. Culture and Social Development. *The Wiley-Blackwell Handbook of Childhood Social Development*. 2011. Second Edition. P. 9.

Анотація

Цуканова Д. С. Національні меншини як чинник культурного розвитку суспільства в умовах глобалізації. – Стаття.

В даній статті описано як саме відбуватися процес культурного розвитку під впливом масової глобалізації в призмі взаємодії з національними меншинами та їх культурами. Зазначено, що зміни в устрої та культурному середовищі будь-якого суспільства на сьогодні не можливо зупинити або оминати. Проте, глобалізаційні процеси, разом з утворенням осередків національних меншин, може призвести не лише до локальних конфліктів в силу соціальної нерівності та не схожості, а й до взаємного збагачення та розширення горизонтів світогляду кожного індивіда.

Також, в статті сказано, що соціальна та культурна системи тісно взаємодіють між собою, адже члени кожної, утвореної в суспільстві спільноті, пов'язані ціннісно-моральними, культурними нормами, які переважають в тому чи іншому суспільстві. При цьому, динамічна культура відтворює соціум, забезпечуючи форми його існування. В даній роботі також зазначається, що, відповідно до Гіденса, сьогодні не існує чітких кордонів між державами, а отже й між народами. Це все наслідки глобалізаційних процесів у світі, що спричинили поширення західної культури, з якою вимушені протистояти локальні культури, що є справжнім викликом, адже це ставить під питання їх існування.

В статті також згадані основні відмінності між культурами, мова піде й про роль культури в розвитку дітей. Сказано, що системний підхід до соціально-культурних змін може принести велику користь для держави. Таким чином, якісного соціального розвитку можна досягти за допомогою соціального проектування, яке буде направлене на контроль і врегулювання культурних та соціальних процесів у суспільстві.

Тому, в статті також описані підходи, які використовуються в соціальному проектуванні (підхід, зорінтований на об'єкт, підхід, що орієнтується на цілі та проблемну ситуацію у суспільстві та третій підхід, що зорінтований на суб'єкт). Отже, в статті можна ознайомитися з даними підходами та їх можливими цілями. Культура робить будь-яке суспільство самодостатнім, а так як кожен етнос має свої культурні особливості, необхідно вжити відповідних заходів, щоб дана різноманітність сприяла всебічного розвитку, зазначено в статті.

Ключові слова: національні меншини, соціальний розвиток, цінності, культура, соціальне проектування, соціальна система, культурна система.

Summary

Tsukanova D. S. National minorities as a factor of cultural development of society in the conditions of globalization. – Article.

This article describes exactly how the process of cultural development takes place under the influence of mass globalization in the prism of interaction with national minorities and their cultures. It is noted that changes in the structure and cultural environment of any society today cannot be stopped or bypassed. However,

globalization processes, together with the formation of centers of national minorities, can lead not only to local conflicts due to social disaffection and dissimilarity, but also to mutual enrichment and expansion of the worldview horizons of each individual.

Also, the article states that social and cultural systems closely interact with each other, because the members of each community formed in society are bound by values, morals, and cultural norms that prevail in this or that society. At the same time, dynamic culture reproduces society, providing the forms of its existence. This work also notes that, according to Giddens, today there are no clear boundaries between states, and therefore between peoples. These are all the consequences of globalization processes in the world, which caused the spread of Western culture, with which local cultures are forced to confront, which is a real challenge, because it calls into question their existence.

The article also mentions the main differences between cultures, and the role of culture in children's development

will also be discussed. It is said that a systematic approach to social and cultural changes can bring great benefits to the state. Thus, high-quality social development can be achieved with the help of social design, which will be aimed at controlling and regulating cultural and social processes in society.

Therefore, the article also describes the approaches used in social design (the object-oriented approach, the goal-oriented approach and the problem situation in society, and the third subject-oriented approach). So, in the article you can familiarize yourself with these approaches and their possible goals. Culture makes any society self-sufficient, and since each ethnic group has its own cultural characteristics, it is necessary to take appropriate measures so that this diversity contributes to comprehensive development, the article states.

Key words: national minorities, social development, values, culture, social design, social system, cultural system.